

Kritinio mąstymo ugdymas: teorija ir praktika

Sudarė Daiva Penkauskienė, Vilnius: Garnelis, 2001. - 128 p.

Raimonda Jarienė

Jeigu aptariamoji knyga „Kritinio mąstymo ugdymas: teorija ir praktika“ būtų buvusi išleista prieš kelerius metus, turbūt nebūčiau jos nepastebėjusi. Neabejoju, kad pirmiausia būčiau užkliuvusi už paantraštės žodžio „praktika“. Noras kuo greičiau atsinaujinti ne vieną užkrėtė kitokios, naujoviškos praktikos goduliu. Imta ieškoti naujesnių darbo būdų ringai juos praktikuoti. Lyg ir kvėptelta gaivaus oro. Bet, kaip dažnai nutinka, staiga godžiai įkvėpus, ima svaigti galva.

Pristigta aiškumo - kodėl darbą organizuoju būtent taip? Kodėl kartais netinka, rodos, tokie modernūs metodai? Pagaliau kaip valkai mokosi ir ką patys apie tai žino? Ar mokėjimas mokytis neturėtų būti svarbesnis už dalykines žinias? Įtampa tarp pasklidus metodinės įvairovės ir teorinio pagrįstumo, kryptingumo bei nuoseklumo subrandino poreikį pažinti patį mokymosi mechanizmą, (Beje, Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant projekto seminaruose pareikšta mintis, jog sėkmingiau mokomasi tada, kai mokytojai dirba nuosekliai, o mokiniams aiškūs mokymosi būdai.) Knygos „Kritinio mąstymo ugdymas: teorija ir praktika“ paantraštė žada pusiausvyrą. Ir šis pažadas, mano manymu, tesėtas. Knygoje sukaupta ištis vertinga patirtis – tarptautiniais tyrimais grista teorija (tikrai neslegianti skaitytojo savo „teoriškumu“) ir praktinė jos sklaida Lietuvos mokyklose.

Teorinėje dalyje aptariami patys svarbiausi mokymosi proceso aspektai: mokymosi schema, pamokos planavimas bei vertinimas.

Tiems, kuriuos skeptiškai nuteikia jau pats žodis „schema“, truputį pavydžiu - kai kuriems iš jų lema patirti išlaisvinantį atradimą, jog sveikas stuburas ne varžo, o priešingai – suteikia darnaus lankstumo. Glaustai, aiškiai nusakyta tripakopio mokymo(si) modelio (žadinimas, prasmės suvokimas, apmąstymas) esmė, čia pat išskleista metodinių galimybių įvairovė, pamokos planavimo ir vertinimo gairės turėtų atitikti profesinius daugelio skaitytojų lūkesčius. Numanau, kad kils gausybė klausimų bet ar ne tam sumanytos *Permainos*?), tačiau esminiams dalykams suvokti medžiagos pakanka. Kai imi jais nuosekliai gristi savo darbą, netrunki patirti, kad darosi lengviau realiai ir kryptingai planuoti, tikslingai rinktis metodus, suvokti nesėkmių priežastis. Kai žinai, kodėl veiklą modeliuoji būtent taip, kai gali sąmoningai rinktis, kai nebijai nesėkmės, nes ją pažįsti, nes manai ją esant informatyvią išankstinių planų taisytoją, – tai jau profesinė laisvė.

Jei skaityčiau šią knygą kaip pradžiamoksli, turbūt kiek painesnis būtų apmąstymo pakopos aptarimas. Gal dėl to, kad, mano nuomone, išsamiau nusakyta asmeninė pačios sąvokos formavimo patirtis, o pristigo apmąstymo kaip trečiosios mokymosi pakopos visuotinesnio apibūdinimo, sąsajų su kitais mokymosi etapais bei metodinių galimybių apžvalgos. Kita vertus, būtent šiame skyriuje pabrėžta viena svarbiausių minčių – būtina mokinius skatinti savo mokymąsi stebėti ir apie jį mąstyti. Taigi mokymosi schema žinotina ir patiems mokiniams. (Beje, šio *Permainų* numerio „Nuomonių skilties“ klausimas „Ką gali padaryti tėvai, kad paskatintų kritinį mąstymą namuose? provokuoja mintį apie tėvų bendruomenės švietimą.)

Kritinį mąstymą ugdantis mokytojas dažnai skiria užduotį ką nors (pavyzdžiui, nuotrauką ar vadovėlio skyrių) pavadinti savaip. Taip aktualizuojamas mokinio suvokimas. Jeigu man reikėtų pervadinti knygoje aptariamą metodiką, pavadinčiau ją atviro ir todėl atveriančio klausimo metodika. Suprantu, kad apibūdinimas kiek griozdiškas. Bet esmė nuo to nesikeičia. Iš pasitikėjimo klausimu kyla pasitikėjimas savimi, kitu, pačiu klasės diskursu. Klausimas mintį sutelkia, provokuoja, nukreipia,

veda, neleidžia jai išsekti, moko gyventi pasaulyje, kuriame nėra vieno teisingo atsakymo. Atviraisiais klausimais gristas mokymasis darosi autentiškas, gyvas ir prasmingas. Tad vienas svarbiausių mokytojo siekinių – išmokyti dirbti taip, kad klausimas taptų nuolatine tiek jo paties, tiek mokinio būseną. (Vis neduoda ramybės R. M. Rilke, „Laiškuose jaunam poetui“ prasmingai palinkėjęs išmokyti gyventi klausimus, kad vieną tolimą dieną pasijustum begyveną atsakymą¹.) Šis knygos skaitytojas tikrai pratinamas tai daryti. Tarkim, kai žvelgiu į pamokos planavimo gaires (p. 32-33), čia pat matau nebylią konstatuojamąją planavimo schemos poziciją, išskleistą klausimų forma. Daugybė klausimų ir kitų autorių tekstuose. Ne, suvokiu, tai ne stiliumi ypatybė, tai – mąstymo būdas.

Praktinėje dalyje skaitytojas irgi ras daug gerų idėjų. Akivaizdu, kad ją planuojant vengta viską tempti ant vieno kurbalio. Autoriai laisvai rinkosi kalbėjimo aspektą: vienur išsamiau aptarta viena kalbinės veiklos rūšis („Rašymas – tai mąstymas. Pradžios mokyklos pavyzdys“), kitur leistas į platesnį dalyko mokymo kontekstą („Kritinis mąstymas ir istorijos vadovėliai“) ar norėta pateikti kuo daugiau metodinės įvairovės („Kritinio mąstymo tyimo ugdymas biologijos pamokose“, „Kritinį mąstymą skatinantys metodai ir matematika“), trečiur pasidalyta asmeniniais išgyvenimais („Kritinis mąstymas kaip filosofinė atspirtis. Pasamprotavimai apie kritinio mąstymo ugdymą etikos pamokose“) ar nuosekliai modeliuota painoka („Skaitome Adomą Mickevičių. Lenkų literatūros pamoka“). Tokia įvairovė leidžia aprėpti platesnius kontekstus ir suteikia skaitytojui puikią progą ugdytis bei pasitikrinti esminių dalykų suvokimą.

Turiu prisipažinti, jog bene pirmą kartą taip sąmoningai ir aktyviai perskaičiau visus mokomiesiems dalykams skirtus straipsnius. Ir visai ne todėl, kad rengiausi pasakyti apie knygą savo nuomonę, ir ne todėl, kad rašiusius žmones pažįstu. Vėl norisi grįžti prie minties apie išlaisvinamąją schemos poveikį.

Kai iškeliame tik dalyko žinias, ką, peržengę dalyko „luomo“ ribas, galime vieni kitiems patarti? Kai susitelkiame į ugdymo būdus, atsiveria neribotos bendradarbiavimo galimybės. Jaučiuosi įgali su visais tartis, iš visų mokytis, kartu planuoti ir spręsti problemas. Kai sakau: „Tu apie viduramžius pakalbėk per savo pamoką, o aš – per savo“, man tai bendradarbiavimo nereiškia. Kai klausiu: „Ar nepastebėjai, kad 7a klasei, o ypač Mariui, sunku apibendrinti? Ką galėtume padaryti?“, jau tikiuosi komandos paramos. Turbūt ne vieną maloniai nustebinusi Šilutės gimnazijos bibliotekos patirtis rodo, jog, pažinę mokymosi būdus, ir kiti mokyklos bendruomenės nariai gali aktyviai dalyvauti ugdymo procese.

Tai tiek apie knygos turinį. Bet kaip skaitytojai man svarbu knyga jausti ir rankomis bei akimis. Šioji – maloniai lengva ir elegantiškai santūri. Tik kažkodėl kirba mintis, kad viršelio nuotraukos monologiškumas nežiebia prasminės intrigos. Bet tai – ne esminis dalykas.

O esmė, man regis, štai kokia. Dalykinės žinios, net poreikis ir gebėjimas nuolat mokytis tėra tarpinės stotelės, už kurių veriasi daug tolimesni ir platesni horizontai – brandinti ir puoselėti žmogiškumą. Nugirdusi baisią kriminalinę suvestinę, pajuntu krūtinėje kylant bangą – noriu eiti į mokyklą gelbėti pasaulio (gal kada ir būčiau ironizavusi). Aptartojoje knygoje yra ne viena mano darbų, ne, veikiau, buvimo, gairė – kartais tiesiogiai pasakyta, bet dažniau kylanti iš pasitikėjimu, atvirumu, dalijimusi, atsakomybe gristos visumos suvokimo. Būna akimirkų, kai pamatau, jog Aukščiausiasis, kad ir koks kūrybingas, negalėtų sugalvoti didesnės dovanos už galimybę dalyvauti žmogiškumo darbuose. Ir nors truputį gaudytis, ką reikėtų daryti.

¹ Rilke R. M., *Laiškai jaunam poetui*, Vilnius: Regnum, 1992, p. 14.